

TÜRKİYE'DE BİR ARAŞTIRMA ALANI OLARAK KENTSEL MORFOLOJİ: BİR TANIKLIK VE GELİŞİM ÇERÇEVESİ DÜŞÜNDÜKLERİM, DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Ayşe Sema Kubat¹

¹ Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı Başkanı
İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Şehir ve Bölge Planlama alanlarında Emekli (Emeritus) Profesör

Ülkemizin farklı kentlerinden, ve üniversitelerinden kentsel morfoloji araştırma, uygulama ve projelerine katkı sağlamış bilim insanlarının bir araya gelerek tartışma ortamlarının yaratıldığı ve yeni görüşlerin paylaşıldığı Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı'nın yürütücülüğünde Karadeniz Teknik Üniversitesi tarafından düzenlenen, V. Kentsel morfoloji Sempozyumu'nun açılış konuşmasını, ve bu konuşma ile bağlantılı bu yazıyı TNUM (Turkish Network of Urban Morphology) başkanı olarak, hazırlamış olmanın gururunu yaşamaktayım. Ülkemizin farklı coğrafyalarında yer alan üniversitelerimizde, iki yılda bir tertiplemeyi ve böylece ülkemizin üniversitelerini tanımayı, tanıtmayı amaç edinmiş TNUM kongreleri bu yıl Karadeniz Bölgesinde ve Karadeniz Teknik Üniversitesinde tertiplenmiştir. V. TNUM Trabzon sempozyumunun bir başka önemli özelliğinin "kuruluşumuzun 10 yılı"na rastlamasından dolayı, benim için ayrı bir önem taşıması olduğunu belirtmek isterim.

Benim hikayem

Tam bu noktada sizlere biraz benim kendi "Kentsel Morfoloji" geçmişimden ve gelişmelerden yani süreç'ten söz etmek isterim, amacım bu konuya gönül vermiş gençlere yol gösterici ve cesaret verici olabilmek adına, sevgili Dr. Beyza Karadeniz ve Dr. Yelda Aydın Türk'ün de teşvikleri ile bu yazıyı hazırlamaya karar verdim;

Söze, beni bu yazıyı hazırlamam için davet ettikleri, geçmişi hatırlamama yardımcı oldukları ve hazırlamam için, zaman tanıyarak bana destek oldukları için, Karadeniz Teknik Üniversitesi ekibine teşekkür ederek, başlamak isterim.

Önce dünya literatürüne bir göz atalım; Dünya literatürüne baktığımda, Şehir ve Bölge Planlama, Coğrafya, Mimarlık ve Şehir Tarihi, Mimarlık Tarihi, Peyzaj Mimarlığı gibi birçok disiplinlerden daha uzun bir geçmişe sahip olan kentsel morfoloji alanının kurumsallaşma süreci, onlardan daha yakın bir tarihte tamamlandı. Bilgi toplumuna geçiş sürecinde, disiplinler arası sınırların belirsizleştiği bir dönemde yeni bir

disiplinin kurumsal kimlik kazanmasını kuşkusuz beklenmedik ama çok başarılı bir gelişme olarak görmekte olduğumu söyleyerek başlayacağım sözlerime;

Peki bu belirsizlik sürecinin ilk başlarında, acaba İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden 1977 yılında MİMAR olarak mezun olan, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Şehir ve Bölge Planlama Programı"nda önce uzmanlık, daha sonra Yüksek Lisans ve daha sonra da Doktora programında Doktor ünvanını kazanan (1985), İTÜ Şehir ve Bölge planlama Bölümünün kuruluş yıllarında (1983) asistan olarak görev alan, çok küçük yaşlardan beri (1960'lı yıllardan beri) Türkiye'nin önde gelen bir mimari ve şehircilik bürosu yürütücülerinden, o dönemlerin "A Grubu Mimar-Şehir Plancısı" olan, hep gurur duymuş olduğum ailemin etkisi altında kalmadan -özellikle 1980'li yıllarda internet ulaşımının imkansız olduğu ve yeni yeni bilgisayar dünyasına geçişin söz konusu olduğu; yani bilgiye ulaşımın çok zor olduğu yıllarda- ve daha sonraları, İTÜ Peyzaj Mimarlığı Bölümünün kurucu üyesi olan (2002) ve hem Şehir ve Bölge hem de Peyzaj mimarlığı bölümlerinde, "Kent Tarihi" ve "Kentsel Tasarım" dersleri veren ben, "Ayşe Sema Kubat" neden "Kent Morfolojisi" konusuna merak sarmıştım?. Sanıyorum öğrencilerimin ve akademik çevremın esas merak ettiği ve çok uzun süre Uluslararası platformlarda bile sorgulanan konu bu idi. Neden Kentsel Morfoloji?

Kentsel Morfoloji'nin, benim de bir şekilde içine dahil olduğum, mimarlık, kent planlama, şehir coğrafyası, kentsel tasarım, peyzaj mimarlığı, sayısal yöntemler (space syntax), gibi tüm konuları bünyesine alan, sorgulayan çözümler üreten bir bilim dalı özelliklerini taşımasından kaynaklanıyor olmasından dolayı olabilir miydi acaba?

Çok gerilere gitmek isterim; Prof. H. Suher danışmanlığında 1985 yılında tamamladığım ve maalesef kayda değer hiçbir yayın yapamadığım, "Türkiye'de Şehirleşme sürecinde Şehir Merkezi ve Merkezi İş Alanlarının Gelişimine Yönelik Bir Araştırma/Akdeniz Plan Bölgesi Üzerinde Örnekleme", adlı doktora tezinden söz etmeden geçemeyeceğim. Doktora tezimin, tam bir kentsel morfoloji çalışmasına katkı sağlayabilecek ilginç araştırmalara, yorumlara ve farklı bir bakış açlarına örnek teşkil edebilecek bir rehber olabileceğini taşıyor olmasına rağmen (bunca yıl sonra doktora çalışmamı kendi bakış açımla, bir tez yürütücüsü hoca olarak değerlendirdiğimde) neden ben henüz o yıllar da bu çalışmayı kentsel morfoloji alanında önemli bir örnek olarak değerlendirememiştim? Akademik başarının bence vazgeçilmezi olarak niteleyeceğim, Uluslararası ilişkiler, sempozyumlar, link projeler ve yayınların, bugün içinde bulunduğumuz ortamın yaratacağı fırsatların önemine farkına varılmadığı yıllardı o dönem, belki de daha sonraki akademik yıllarımda öğrencilerime "yurt dışı ilişkilerin ve uluslararası yayınların" önemine ısrarla vurgu yapma nedenim, bu olsaydı gerek. Niye ben bu doktora çalışmasını yeterince duyuramamıştım? Üstelik daha sonraki yıllarda İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümünde, doktora tezimde geliştirmiş olduğum "modeli" tanıtmaya olanağı sağlayan "seçme ders" olarak açmıştım ve böylece öğrencilerim, doktora tezim dolayısı ile benim geliştirmiş olduğum metodu öğrenmişlerdi, ancak yine de bir yerlerde eksikler, "tamamlanmamışlıklar" vardı sanki.

Dünya literatüründe Kentsel Morfoloji'nin bilim dünyasında neler yaşanmakta olduğuna tekrar baktığımızda;

Tam da bu yıllarda, henüz yeterince yayınlanmamış olsa da dünya literatüründe, Kentsel Morfoloji (Urban Morphology), disiplini tıpkı benim içinde yaşadığım gibi, bir arayış içindeydi ve mimar, coğrafyacı, sosyolog, şehir plancıları benimle aynı düşünceleri, aynı endişeleri paylaşmaktaydı. Anne Vernez

Moudon'un 1997 de Urban Morphology Journal'da (UM Journal) yayınlanmış olan makalesinde de özenle belirttiği gibi, kent morfologları, bu farklı ekolleri birleştiren ve benzer noktaları arayan, veya ortak bir şemsiye altına toplamaya çalışan, girişimlerde bulunuyorlardı. Yine Moudon'un 1997'de yayınlanan bu makalesinde ve benzeri birçok yayında, "Neden Kentsel Morfoloji (Why Urban Morphology)" başlığı altında, Kentsel Morfoloji'nin, okulları ve ekolleri ve yaklaşımları ile sorgulandığı dönemlerdi. (Moudon, A. V. (1997). *Urban Morphology as an emerging interdisciplinary field. Urban Morphology, 1(1), 3-10.*)

UM JOURNAL da yayınlanan Anne Vernez Moudon'un makalesi ve getirdiği tartışmalar; benim de zihnimi çok meşgul eden önemli konulara değiniyor ve Uluslararası Kentsel Form Semineri'nin (ISUF) oluşumuna zemin hazırlayan tarihsel süreçleri ve teorik temelleri ele alıyordu. Ünlü etnograf Lévi-Strauss'ın, "insan icatlarının en karmaşığı" olarak tanımladığı "KENT", Moudon'a göre; içinde yaşayan kültürler ve gelenekler ile yönlendirilen ve zaman sürecinde, toplumların sosyal ve ekonomik güçleri tarafından şekillendirilen, bireysel ve toplumsal eylemlerin bir birikimi olarak tanımlanmakta idi.

Moudon'a göre; Kent morfologları, şehrin oluşum yıllarından sonraki dönüşümlerine kadar geçirdiği evrimi analiz ettikleri gibi, çeşitli bileşenlerini ve şehrin bölgelerini tanımlamaya önem vermişlerdir. Hatta Moudon, kentin bu değişkenlik gösteren dinamik yapısını ve bileşenleri arasındaki yaygın ilişkilerini farklı bakış açıları ile değerlendiren morfologların çalışma alanlarını "urban morphogenesis ("Kentlerin DNA'sı" veya "Kentlerin Biçimsel oluşumu veya Kentsel Morfogenez") terimini kullanarak tanımlama gereğini duymuştur. Moudon'un fikirleri doğrultusunda oluşturulan ISUF'un (Int. Study of Urban Form) misyonu ise, kentsel morfoloji'nin çalışma alanını sadece "Kent Coğrafyacıları"nın bakış açıları ile sınırlandırılmak ile kalmayıp, özellikle "Mimarlık" ve "Şehir Planlama" alanlarına doğru genişletmek ve farklı ülkelerdeki ekolleri bir araya getirmek, olarak açıklanmıştır.

Anne Vernez Moudon, yayınladığı makalesinde; Kent Morfolojisine önemli katkılar sağlayan iki bilim insanından; İkinci Dünya Savaşı'ndan önce İngiltere'ye göç eden, Alman şehir planlamacı ve coğrafyacı M.R.G. Conzen (1907), ve Venedik ve ardından Roma'da ders veren İtalyan bir mimar, Saverio Muratori (1910-73)'den söz etmekteydi. En çok Alnwick (1960) üzerine yaptığı detaylı çalışmasıyla tanınan Conzen'in yanısıra Muratori "Operational History" "Operasyonel Tarih" adını verdiği çalışmaları ile öne çıkmıştı. Bu "operasyonel tarih" tanımını "modern mimari ile tarihi şehirleri harmanlamak" veya "tarihi kente modern dokunuşlar", olarak tanımlamış ve fikirlerini Venedik gibi tarihi İtalyan kentlerine uygulayan projeleri, bu kavrama iyi örnekler oluşturmuştur.

J.W.R. Whitehand (1981), Conzen'in bazı çalışmalarını derleyerek ve fikirlerinin gelişimini ve önemini araştırarak onun mirasını güvence altına aldığı değerli çalışmaları ile bilinen ve kentsel ve tarihsel coğrafyacı olan Whitehand, kentsel morfolojinin sınırlarını kentsel ekonomiye taşıyarak kenti, doğal yapısını ve inşaat endüstrisinin dinamikleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 1974'te Birmingham Üniversitesi'nde kurulan Kentsel Morfoloji Araştırma Grubu, T.R. Slater tarafından yürütülenler başta olmak üzere Orta Çağ kentleri üzerine araştırmaları ve Yirminci Yüzyıl banliyö genişlemeleri ve dönüşümleri üzerine çalışmaları ile dikkat çekmiştir. Yıllarca süren bir konferans ve yayın programları ile Kentsel Morfoloji Araştırma Grubu; Kentsel Coğrafya'nın önde gelen geleneklerini de göz ardı etmeksizin güçlü bir araştırma merkezi haline getirilmiştir. Birmingham'dan Peter Larkham, Karl Kropf ve Keith Lilley gibi seçkin doktora mezunlarının istikrarlı çalışmaları da grubun etkisini yaymaya yardımcı olmuştur.

Öte yandan, İtalya'da Gianfranco Caniggia (1933-87), 1963'teki Como kenti çalışmasına danışmanlık yapan Muratori'nin yerini almıştır. Araştırmaları, meslektaşları ve Muratori mirasını sürdüren öğrencileriyle birlikte İtalya ve Kuzey Afrika'daki çeşitli şehirlere uzanmıştır. Bugün Giancarlo Cataldi, Gian Luigi Maffei, Maria Grazia Corsini, Paolo Maretti, Giuseppe Strappa ve diğerleri; Floransa, Roma, Cenova ve Siena'da bu geleneği sürdürmektedirler.

Conzen ve Muratori'nin ilk iki kentsel morfoloji ekolü için zemin hazırlamasından sonra, 1960'ların sonlarında Fransa'da üçüncü bir ekol ortaya çıktı; mimarlar Philippe Panerai ve Jean Castex, sosyolog Jean-Charles DePaule ile birlikte, Beaux-Arts'ın dağılmasının bir parçası olarak kurulan Versailles Mimarlık Okulu'nda mimariyi aşan ve sosyolog Henri Lefebvre ile mimarlık tarihçileri Françoise Boudon ve André Chastel gibi güçlü eleştirmenleri içine alan, kentsel yaşam üzerine canlı entelektüel söylemlerden de yararlandığı görülmektedir. Paris mahallelerinin tarihsel evrimi üzerine araştırmalar yapılmış ve kentsel morfolojiye "sosyoloji" bilim dalının da dahil edilmesi ile kentsel morfoloji, bir başka bakış açısını da bünyesine almıştır.

Bu sıralarda, Conzenian olarak adlandırılan, İngiliz ve Amerikan ekollerinin, kent coğrafyası alanında tutarlı bir profil sürdürdüğü görülmektedir. Uluslararası alanda Conzen'in oğlu olan Chicago Üniversitesi'nden coğrafyacı M.P. Conzen'in aktif katılımından, ve Berkeley California Üniversitesi'nden James Vance Jr. gibi morfoloğlar yaptıkları çalışmalar ile Kent Morfoloji bilim dalına önemli katkılar sağlamaya ve İrlanda, Almanya, Polonya, İspanya ve Avusturya'daki araştırmacılarla bağlantılar kurarak bilim dalının gelişmesine katkıda bulunmuşlardı. (Değerli bilim adamı, M.P. Conzen 2016 yılında, Urban Morphology dersi kapsamında, tarafımdan İTÜ'ye davet edilmiş ve The City in History ve Urban Morphology dersleri kapsamında, kendi bakış açısı ile Urban Morphology bilim dalını ve yaptığı çalışmaları İTÜ'lü öğrencilerime sunmuştur. Ben kendisini, öğrencilerim ile birlikte İTÜ ekibine tanıtma fırsatını bulduğum için çok mutluyum).

Yine bu yıllar, yani kent morfoloji biliminin farklı okullar eşliğinde dünyaya duyurulmaya başladığı dönemler, Türkiye'den sesimi duyurmuş olmalıyım ki, yapmış olduğum uluslararası yayınlar'ın farkına varan Prof. J. Whitehand, beni 1997'de, Univ. Birmingham'da tertiplenen ISUF kongresine davet ettiği, yani benimde Urban Morphology alanında yolumu bulmaya başladığım yıllardı. Yani benim İTÜ'den bir akademisyen olarak, Londra UCL Space Syntax Laboratuvarı ve Tokyo Üniversitesi ile koordine projelerimizi oluşturmuş olduğumuz yıllardı.. Bu arada ABD, University Georgia Tech'ten Prof. John Peponis ve Prof Jane Wynmann'ın da çalıştığım ve ilişkiler kurduğum ve konferans vermek üzere ABD'ye davet edildiğim değerli akademisyenler arasında önemli yerlere sahip olduklarını belirmeden geçmem mümkün değil!

Sadece uluslararası diyemeyeceğim ama "kıtalar arası projeler'de, bir Türk akademisyen olarak yürütücü" rolünü üstlenmiş olmanın mutluluğunu yaşadığım yıllardı onlar.....!

Tüm bunlardan çıkardığım "Kentsel Morfoloji" konusu dünya literatüründe tartışılıyordu ve bu tartışmanın içinde, benim de aynı karmaşa içinde kendimi sorguladığım bir zaman dilimine rastlamış olması bir "tesadüf" değildi!. Tam da benim bu dönemde, yaptığım çalışmalara bir alt başlık oluşturmaya çalıştığım kendi kendimi sorguladığım yıllara rastlıyordu... Mimar, Şehir plancısı, İTÜ Şehir planlama Bölümünün kuruluşunda yer alan bir asistan, (sonraki yıllarda aynı bölümde profesör olarak devam etmiş olan) "Şehir Tarihi", "Kentsel Tasarım" proje dersleri (Bölümümüzün kuruluş yıllarından beri) veren bir akademisyen, ve

İTÜ Peyzaj Mimarlığı bölümünün kurucu üyesi olan ve kentsel tasarım ile peyzaj tasarımını sorgulayarak; doğanın biçimlerinden ve ekolojik sistemlerin işleyişinden ilham alan yapısı ile bağlantılı olduğuna inandığım peyzaj mimarlığının da, çalışma alanıma dahil olması ile, çalışmalarına yeni bir bakış açısını daha katan ben, acaba doğru yolda yürüyormuydum?

Dönelim yine kendi hikayeme, yani başlara;

Evet doktora çalışmam “ses” getirmemişti. Yani ben yeterince duyuramamıştım. Ama doçentlik yıllarımda, “İstanbul Şehir Yapısının Makro Ölçekte incelenmesine yarayan bir Model Denemesi” adlı çalışmam, İstanbul’un gelişme sürecinde, 1985 yılına ait sayısal bilgilerden üretilen sonuçları ve Garin-Lowry modelleme yöntemi ile şehir planlama çalışmalarında yol gösterici olacağına inandığım, ve şehir olgusunun ekonomik ve coğrafik etkileşim boyutlarını berberce ele alan, ve planlama kararlarını etkilediğine inandığım bir morfoloji çalışması ile yine kentsel morfoloji bilim dalına katkı sağladığıma inandığım bir çalışma daha yapmış olduğumu görüyorum. Üstelik bu sunum doğrultusunda yaptığım çalışmam İstanbul’da tertiplenen bir kongrede, tarafımdan sunulmuş ve en başarılı iki çalışmadan bir seçilmişti. (KUBAT, A. SEMA (1990) “The Projection of Land-Use Pattern in CBD of Istanbul : A Case Study of Beyoglu”, 30 th RSA European Congress- Conference Abstracts , Istanbul, Turkey)

Evet, ben kenti bir “plancı ve bir coğrafyacı” bakış açısı ile değerlendirmiştim bugüne kadar, ama benim “MİMAR” bir kimliğim daha vardı, yıllardır üzerinde çalıştığım kentlerin tarihsel gelişimleri, kent dokusunun değişimi, yıllardır medeniyetlerin beşiği olan ülkemde, Anadolu’da olduğu kadar dünya tarihi kentlerinde de (bütçemin elverdiği kadar) yerinde yapmış olduğum incelemelerim, tespitlerim, arşivim....

Şehir planlamaya yönelik olarak kent morfolojisini sorguladığım ve plancı olarak kent morfolojisine yoğunluk verdiğim yıllarda, hep kafamı kurcalayan “mimari bir bakış açısı” ile kentin değerlendirilmesi, konusu olmuştur. Yapının kendisi ve dış mekanı ile ilişkisi, mimari ve kentsel doku analizleri ve daha sonradan büyük ölçekli bir değerlendirme.. yani “ölçekler arası” bir düşünce biçimi.. tam bu noktada “kullanıcıların” mekanı nasıl kavradıkları, veya kentte “yaşayanların kavrama biçimleri” sorusu.. yani mimarlık, kentsel düşünce yapısı, kent tarihi (bu dersi uzun zamandır (1985-2022) İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge planlama bölümlerinde İngilizce ve Türkçe olarak da vermekteydim) kentin coğrafyası, kentin dokusu, kent mekânını kullananların davranışları, sosyal yapıları, istatistiksel ilişkiler, derken, acaba kenti belirleyen tüm bu faktörleri sayısal olarak yani “matematikle” ilişkilendirebilirmiyiz?? sorusu da şekillenmişti kafamda...yani tüm bu disiplinleri içinde barındıran, harmanlayan bir başka bakış açısı ile “urban morphology” kavramına yeni bir geçiş.. tüm bu sorular ve çözüm arayışları, yurt dışında bir çok bilim insanında olduğu gibi benim de düşünce yapımı kurcalayan konular olmuştur.

İşte bu doğrultuda, Kentsel Morfoloji konusunda kayda değer ilk yaptığım çalışma, Env. and Planning B dergisinde yayınlanan Anadolu kale şehirlerini matematiksel bir yöntem olan Space Syntax ile karşılaştırmalı olarak ele alarak değerlendirdiğim çalışma olduğunu biliyorum. KUBAT, A. SEMA, (1997) “Morphological Characteristics of Anatolian Fortified Towns”; Environment & Planning B: Planning & Design, 24, 95 - 123, UK.

Tam bu yıllarda, rektörümüz Prof. Dr. Gülsün Sağlamer’in önerisi ile, Mimarlık, Şehir Planlama ve Peyzaj Mimarlığı bölümlerine İngilizce olarak açılan “Disiplinlerarası Kentsel Tasarım programında”, Türkiye’de ilk

defa zorunlu bir ders olarak açılan “Urban Morphology” dersini vermek üzere görevlendirilmem olmuştur. Birmingham Üniversitesi’nden Prof. Peter Larkham’ın “Urban Morphology” dersini nasıl vermemiz konusunda yaptığımız yazışmaları hatırladığımda, Urban Morphology dersinin daha dünya üniversitelerinde bile çok yeni verilmeye başladığı yıllar olduğunu hatırlayarak, Gülsün hocamın vizyonunu övmeden geçemeyeceğim. Bu dersi 2002 yılından itibaren her vermiş olduğum yıl, TÜBİTAK’tan ve aynı zamanda İTÜ’den destek alarak yurt dışından davet ettiğim “Urban Morphology-“kentsel Morfoloji konusuna önemli katkılar sağlamış değerli bilim adamlarının bir veya iki derse katılmalarını sağlayarak, öğrencilerimin konuyu daha severek hafızalarına kaydetmeleri, isimlerini ders esnasında veya literatürde duydukları bilim insanlarını, yüzyüze tanımalarını sağlamaya çalıştım, bu bilim insanlarına kafalarına takılan soruları bizzat kendileri sorarak, konuya daha fazla ısınmalarını amaç edinmiştim. Ayrıca gerek “Urban Morphology” gerek “Space Syntax” ve gerekse “The City in History” derslerime katılan bu değerli bilim insanları ile interaktif bir ders sürecini yaşayan İTÜ’lü öğrencilerim umarım bu özverili süreci anlamışlar ve değerlendirmişlerdir, diye düşünüyorum.

Benim için çok yorucu bir süreç olmasına rağmen ulusal olduğu kadar uluslararası ilişkilerin ve paylaşımların öneminin de olduğu Urban Morphology ders olarak verdiğim süreçte, ve bu kapsamda yapılan bilimsel toplantılara katılan bazı bilim insanları arasında, Prof. Jeremy Whitehand, Prof. Anne Vernes Moudon, Prof Micheal Conzen, Prof. Peter Larkham, Prof. Bill Hillier, Prof Julienne Hanson, Prof. John Peponis, Prof. Alan Penn, Prof Kayvan Karimi, Prof. Yasushi Asami, Prof Micheal Batty, Prof. Giuseppe Strappa, Prof. John Peponis, ve Dr. Tim Stonor sayılabilir.

İçine kentsel doku analizleri, yaşayanların mekanı değerlendirdiği sosyal yapı ile birlikte matematiksel yorumları da katan “The morphological characteristics of Anatolian Fortified Towns” adlı, ülkemiz için mekana öncü ve farklı bir bakış açısı katan çalışmam ve sonrasında bu araştırmama bağlı olarak oluşturduğum makale’m öylesine ilgi gördü ki, UCL ekibi ile tanışmam, Prof Bill Hillier (20. yy’ın önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilen), Prof. J. Hanson, Prof. John Peponis (ABD’de Georgia Inst. of Tech’de kendisini ayrıca ziyaret ettiğim ve çalışmalarımı davetli konuşmacı olarak dersleri kapsamında sunma fırsatı bulduğum), Prof Kayvan Karimi (İTÜ ile ortak bir uluslararası proje yürütme fırsatı bulduğum), ve Prof. Alan Penn (daha sonraki yıllarda UCL Mimarlık Fak. Dekanı olan ve UCL doktora tez jürilerinde daveti ile görev aldığım), UCL laboratuvarlarınca geliştirilmiş bu matematiksel metodu, onların bilgilerinden yararlanarak, kendi kendime çözmüş olmamdan çok etkilenmişlerdi. (aslında yalnız değildim; beni her çalışmamda destekleyen eşim, Y. Müh. Murat Kubat’ın matematik bilgisi benim mimar kimliğim ile birleşince, biz iki kişi, 30 kişilik UCL ekibinin, Space Syntax Lab’de geliştirmiş oldukları metodu çözmüştük, ancak bilgisayar programı için yine UCL ekibine ihtiyacımız vardı) Dünyanın çeşitli yerlerinde sempozyumlar tertipleyen Space Syntax ekibi’nin 6th International Space Syntax sempozyumunun İstanbul’da tertiplenmesi ve duyurulması için, (SSS3 - 3rd International Space Syntax Atlanta Symposium esnasında) yaptıkları ısrarın nedenini daha çok anlıyorum şimdi geriye bakıp düşündüğümde..space syntax metodunu, laboratuvara hiç danışmadan, Bill’in tabiri ile “kapılarını hiç çalmadan, uzaktan çözen, ve Anadolu gibi ilginç, özgün bir alana uyarlayan, yorumlayan” ilk kişi olmanın ayrıcalığını yaşıyordum onların gözünde.. “You are the only person who solved it without knocking our door” diyen sesi Bill’in, hala kulaklarımda..

Sonraları dünya çapında ün kazanan ve birçok üniversite kampüslerinde laboratuvarları kurulan Space Syntax Metodu'nun ülkemde gelişmesini sağladığım ve genç araştırmacılara yol göstermiş olduğum için mutluyum. Matematiksel bir model uygulayarak, kentlerin morfolojik yapısını sorgulayan bu çalışmam sadece Birmingham Üniversitesinde Jeremy Whitehand'ın ilgisini çekmemiş, Tokyo Üniversitesi ve Kyoto Üniversitelerinin Urban Engineering Bölümlerinin de ilgisini çekmiş, Tokyo üniversitesi ve İTÜ ortaklığında geliştirdiğimiz, "Islamic Area Studies Project" kapsamında, ortak yürütücü olduğumuz Prof Yasushi Asami ve bir çok Japon bilim insanı ile birlikte, şehir morfolojisine yönelik çalışmalar yapmama ve projeler üretmeme fırsat tanımıştır. Japon bilim insanları ile Tokyo Üniversitesinde yaptığımız çalışmalar doğrultusunda space syntax metoduna üçüncü boyut yani "topoğrafya'nın etkisi" UCL laboratuvarlarında düşünülmüş olmasına rağmen, araştırma metodlarına bir türlü dahil edemedikleri, üçüncü boyutu katma konusundaki ısrarlı çalışmalarımız UCL space syntax laboratuvarı tarafından ilgi çeken bir başka konu olmuştur. Japon bilim insanları ile urban morfoloji konusunda yapmış olduğum çalışmalar çok sayıda dergide yayınlanmış, ödüller kazanılmış, konferanslarda sunulmuş ve öğrenci ve öğretim üyesi değişim programları uygulamasının gerçekleşmesi sağlanmıştır. Env. & Planning B (1999, 2002).

Benim morfoloji konusunda çalışmalarına hız kazandıran en önemli kişilerden biri de, Birmingham Üniversitesi, Coğrafya bölümü öğretim üyesi olan Professor Jeremy Whitehand olmuştur. İstanbul'un morfolojik tarihini matematiksel bakış açısı ile değerlendiren "The Morphological History of Istanbul (1999)" adlı UM Journal 'da yayınlanan makalem daveti üzerine tarafımdan geliştirilmiş ve Urban Morphology Journal'da Space Syntax metodunun uyarlanarak kent formunu sorgulayan ve yayınlan "ilk makale" olmuştur. Yine Jeremy'nin daveti ile 2010 yılında hazırlamış olduğum "The Study of Urban Form in Turkey", adlı makale ile çeşitli disiplinlerden gelen Türk morfolojistlerinin eserlerini elimden geldiğince toplamış ve dünya literatürüne tanıtmış olmaktan çok memnunum.

Bu sıralarda, Türkiye'de Kent Morfoloji başlığı altındaki çalışmalara hız verildiği artık konunun önem kazandığı ve dikkat çektiği yıllara gelmiştik. Prof. Dr. Mehmet Topçu (ICONARP, DrArch gibi ululararası dergilerin editörü), Doç Dr. Özlem Özer, Dr. Fırat Sarı, Dr. Harun Ekinoğlu, Dr Ezgi Küçük Çalışkan, gibi bugün çok sayıda başarıya imza atmış akademik basamakları hızla tırmanmakta olan, doktora öğrencilerim yetişmekte idi. Doktora öğrencilerimin yerleri hep benim için ayırır, çok özeldir onlar...

Prof. Cânâ Bilsel, Prof. Dr. Duygu Saban Ökkeşli Prof Tolga Ünlü, Prof. Olgu Çalışkan, Doç. Tülin Ünlü, Doç. Yener Baş, Doç. Nevter Zafer, Doç. Dr. Yasemin İnce Güney, Mert Akay, Dr. Öğr. Üyesi Emine Duygu Kahraman, Dr. Dalya Hazar gibi değerli bilim insanları ve genç akademisyenler, "Kent Morfolojisi" başlığı altında dikkat çekici çalışmalara yer vermeye başlamışlardı.

Benim ile aynı kulvarda çalışan ve sonrasında "The City in History" ve "Urban Morphology" derslerimi güvenle teslim ettiğim, Doç. Dr Eren Kürkçüoğlu ve Doç Dr. Serdar Kaya'da, Kent Morfolojisi konularına başka perspektifler ile geniş bir vizyon ile bakan değerli öğrencilerim arasında yer alıyorlardı.

Doktora öğrencim Doç. Dr. Özlem Özer, ve UCL'de yaptığı Y. Lisans sonrasında aramıza katılan İrem Kurtuluş ve Kahraman Eskidemir; İTÜ Kentsel Tasarım Y. Lisans programında vermekte olduğum "Space Syntax/Mekan Dizimi" dersime "yardımcı" olarak büyük bir özveri ile katılarak, Kentsel Morfoloji alanına yeni bir perspektif ile bakmaya devam etmekteydi.

İşte tam bu sıralarda, Mersin Üniversitesi, Akdeniz Araştırma Merkezinden sevgili Tolga Ünlü'den bir davet almıştım, henüz o sıralarda ismini vermemiş olduğumuz Türkiye Kentsel Morfoloji Ağının, kuruluş çalıştayına davet ediliyordum;

Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezince düzenlenen, TNUM'un kuruluş çalıştayında (11 Nisan 2014) aramızda benim dışımda, Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinden davet edilmiş 14 değerli akademisyen (1), bilim insanları yer almışlardır. Kurduğumuz ve bugüne dek büyüyerek çalışmalarını arttırmaya devam ettirmekte olduğumuz bilimsel ağın kuruluş amaçlarını aşağıdaki alt başlıklar ile ifade edebilirim;

- Türkiye'de kentsel morfoloji alanında gerçekleştirilen öncül çalışmaların derinleştirilmesi ve paylaşımı için ortak bir platform oluşturmak,
- Bu doğrultuda düzenlenecek bilimsel toplantılar ile kentsel morfoloji alanındaki araştırmaları ve iş birliklerini geliştirmek,
- Küresel ölçekte kentsel morfoloji çalışmalarının bir araya geldiği "International Seminar on Urban Form (ISUF)" ile etkin ilişkiler geliştirmek,

olarak özetleyebilirim.

Kuruluş çalışmaları sonucunda toplantıya katılmış olan grup üyelerimizin, oybirliği ile (tüm ekip İTÜ dışından olmasına rağmen) "TNUM'un Başkanı" olarak seçilmiş olmamın gururunu yaşamış olmakla birlikte, önemli bir akademik platformu amaçları doğrultusunda geliştirmek, yönetmek ve gençleri yönlendirmek, yetiştirmek dışında, ülkemde bu konuda geliştirilmiş ve geliştirilmekte olan çok sayıda bilimsel araştırma ve çalışmaları, uygulamaları; Kentsel Morfoloji Bilim Dalı'nın farkındalığını arttırarak, şemsiyesi altında toplamak, ülkem sınırları dışında da duyurmak konuları, bana önemli bir sorumluluk bilincini getiriyordu. Bu durumun bana ayrı bir heyecan vermesinin dışında bu alanda bir vizyon yüklenerek, daha çok çalışmalar yapmamın gereğinin habercisi idi. Bu konuda artık yalnız değildim. Kuruluş ve gelişme sürecinde benimle birlikte konuya gönül vermiş, emek veren öğrencilerim ve genç akademisyenler, çok yeni güncel çalışmaları ile sahnede yerlerini hızla almaktaydılar (2)

Son yıllarda yaptığım ve kentsel morfoloji alanına önemli bir katkı sağladığımı düşündüğüm bir başka kapsamlı çalışma ise, kentsel morfoloji dünyasına birçok eseri ile katkıda bulunmuş ve maalesef yakın bir zamanda, kaybettiğimiz çok değerli bir bilim adamı olan Jeremy Whitehand'ın benden ricası idi. "İstanbul'un çeper kuşak hikayesini, morfolojik açıdan değerlendirmem", istiyordu. Ve kendisinin geliştirdiği bizler için oldukça yeni ancak dünya literatüründe önemli bir yeri olan bir kavramı veya bakış açısını İstanbul üzerinden sorgulamamı, ve İstanbul'a uyarlamamı bekliyordu. "İstanbul Makroformunu tarihsel-

¹ Ayşe Sema Kubat Başkan ve Tolga Ünlü'nün Başkan Yardımcısı olarak seçildiği TNUM Çalıştayını Kuruluş toplantımızda (2014) yer alan öğretim üyeleri; Ayşe Sema Kubat, Burak Beyhan, Cânâ Bilsel, Çağla Caner Yüksel, Derin Öncel, Duygu Aladağ, Elif Mıhçıoğlu, Gizem Aydın, Mert Nezih Rifaioğlu, Seda Sakar, Sinan Burat, Tolga Ünlü, Tülin Selvi Ünlü, Yener Baş.

² WEB sayfamızı, vizyonumuzu, LOGO'muzu oluştururken küçük bir grup halinde her hafta toplanarak, emek veren TNUM üyelerinden söz etmeden yapamayacağım. Ayşe Sema Kubat, Duygu Saban Ökesli, Mehmet Topçu, Eren Kürkçüoğlu, Mert Akay, Özlem Özer, Tolga Ünlü, Tülin Selvi Ünlü, Olgu Çalışkan, Yener Baş, Ezgi Küçük Çalışkan, İrem Kurtuluş, Kahraman Eskidemir, Yelda Aydın Türk, Beyza Karadeniz, Neris Parlak Temizel.

coğrafya (historico-geographical) perspektifi ile değerlendiren bir çeper kuşak çalışması..." Zor bir süreç gerektiriyordu ama imkansız değildi! Bu kapsamda aşamalı olarak geliştirdiğim, zaman zaman öğrencilerimin katılımı ile derlediğim "çeper kuşak" çalışmalarım (2015-2025), Ulusal ve Uluslararası konferanslarda sunulmuş ve dergilerde yayınlanmıştır. (Bunlar arasında, ICONARP ÖZEL SAYI (2019) ve ISUF sempozyumları ve II, III, IV. TNUM sempozyumları bildiriler kitabında yer alan yayınlar sayılabilir).

Bu kapsamda; "TÜRKİYE'DE GELİŞEN BİR ARAŞTIRMA ALANI OLARAK KENTSEL MORFOLOJİ" başlığında; İTÜ'de başlayan akademik süreç, uluslararası etkileşimler ve ISUF bağlamı, Türkiye Kentsel Morfoloji Ağının kuruluşu ve gelişimi, kentsel morfoloji sempozyumları ve konuşmaları, yeni yöntem ve temalar çerçevesinde oluşturduğum içeriği kısaca özetlemem gerekirse;

Türkiye'de Gelişen Bir Araştırma Alanı Olarak Kentsel Morfoloji

Kentsel morfoloji, kentlerin fiziksel biçimlenişini tarihsel süreçler, toplumsal dinamikler, ekonomik döngüler ve mekânsal pratikler ile ele alan disiplinler arası bir araştırma alanı olarak tanımlanmaktadır. Kent formunun yalnızca plan kararları ya da yapı yoğunlukları üzerinden değil; parsel yapısı, yapı adaları, açık alan sistemleri ve bu bileşenlerin zaman içerisindeki dönüşümü üzerinden okunmasını mümkün kılan bu yaklaşım, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa merkezli olarak kuramsal bir zemin kazanmıştır. İngiliz tarihsel-coğrafya ekolü, İtalyan tipo-morfolojik yaklaşımı ve daha sonraki disiplinlerarası açılımlar, kentsel morfolojinin farklı coğrafyalarda uygulanabilirliğini artırmıştır.

Türkiye bağlamında, özellikle 2000'li yılların başından itibaren ülkemizde, kentlerin yaşadığı hızlı fiziksel ve sosyo-mekânsal dönüşümler, kentsel morfolojiyi açıklayıcı bir analiz aracı olarak yeniden gündeme taşımıştır. Bu dönemde kentsel morfoloji bilgisinin gelişimi, uzun süre parçalı ve bireysel akademik girişimlerle sınırlı kalmıştır. Kentleşme süreçlerinin yeni dinamiklerle şekillendiği özellikle kentsel dönüşüm uygulamalarının yaygınlaştığı dönemlerde dahî, kent formunun tarihsel sürekliliğini ve mekânsal katmanlarını merkeze alan çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır.

Bu dönemde kentsel morfoloji, yalnızca geçmişi anlamaya yönelik bir tarih okuması değil; aynı zamanda planlama ve kentsel tasarım kararlarını değerlendirmeye olanak tanıyan bir çerçeve olarak ele alınmaya başlanmıştır. Tarihsel kent merkezlerinde yaşanan dönüşümler, çeper alanlarda ortaya çıkan yeni mekânsal örüntüler ve altyapı yatırımlarının kent formu üzerindeki etkileri vb. etkenler morfolojik analizlerin önemini artırmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'de kentsel morfolojinin disiplinler arası bir araştırma alanı olarak kurumsallaşmasında etkili olmuştur.

Bu yazıda kentsel morfolojinin Türkiye'de bir araştırma alanı olarak ortaya çıkış ve gelişim süreci birbiri ile ilişkili olarak; "Bir Başlangıç olarak İTÜ'de Urban Morphology Dersi, Türkiye'de Kentsel Morfoloji Çalışmalarının Uluslararasılaşması, Kentsel Morfoloji Sempozyumları, Kentsel Morfoloji Konuşmaları ve Kentsel Morfolojide Gündem: Yeni Yöntemler ve Yeni Temalar" başlıklarında aktarılmıştır.

Bir Başlangıç olarak İTÜ'de "Urban Morphology" Dersi

Türkiye'de kentsel morfoloji alanının sistematik bir akademik çerçeve kazanması, 2000'li yılların başında İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi bünyesinde yürütülen lisansüstü çalışmalarla doğrudan

ilişkilidir. Bu dönemde, Disiplinlerarası Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı kapsamında Türkçe kaynakların da sınırlı olduğu bu dönemde İngilizce dilinde açılan Urban Morphology dersi, kentsel formun tarihsel gelişimini ve mekânsal bileşenlerini bir bütün olarak ele alan ilk akademik girişimlerden birisidir.

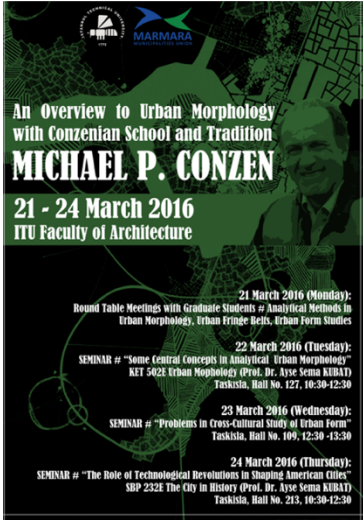
Ders kapsamında, özellikle İngiliz tarihsel-coğrafya ekolü ile İtalyan tipomorfolojik yaklaşım karşılaştırmalı olarak ele alınmış; farklı kentlerde uygulanan morfolojik analiz yöntemleri üzerinden ortak bir kavramsal zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım, kentsel morfolojinin planlama ve tasarım alanlarıyla kurabileceği ilişkilerin de tartışılmasına olanak sağlamıştır.

Şekil 1. Anne Vernez-Moudon "Basic Elements of Urban Form" başlıklı seminerinden

Bu sürecin başarıya ulaşmasında, uluslararası düzeyde kentsel morfoloji alanına yön veren akademisyenlerin İTÜ'de düzenlenen etkinlikler kapsamında, Türkiye'deki araştırmacılarla bir araya gelmeleri etkili olmuştur. Örneğin, 2016 yılında Anne Vernez-Moudon'un katılımıyla, kentsel formun temel bileşenleri, morfoloji okulları ve disiplinlerarası açılımlar üzerine bir dizi seminer gerçekleştirilmiştir (Şekil 1). Vernez-Moudon'un çalışmaları, kentsel morfolojinin mimarlık, planlama ve insan-çevre ilişkileriyle kurduğu bağları görünür kılmış; özellikle sağlıklı çevreler, yürünebilirlik ve yapılaşmış çevre ilişkileri üzerinden alanın kapsamını genişletmiştir

Bu dönemde, Michael Peter Conzen'in İTÜ'de gerçekleştirdiği seminerle, kentsel morfoloji alanının tarihsel-coğrafya temelli metodolojik çerçevesinin Türkiye bağlamında tartışılmasına önemli katkılar sunmuştur. Conzen'in çalışmaları, özellikle tarihsel haritalarla yapılan analizlerle morfolojik dönemlerin belirlenmesi ve çeper kuşak (fringe belt) kavramının kentlerin gelişim süreçlerindeki rolü üzerinden şekillenmiştir. Bu katkılar, Türkiye kentlerinin tarihsel katmanlarının okunmasında morfolojik yaklaşımın potansiyelini görünür kılmıştır.

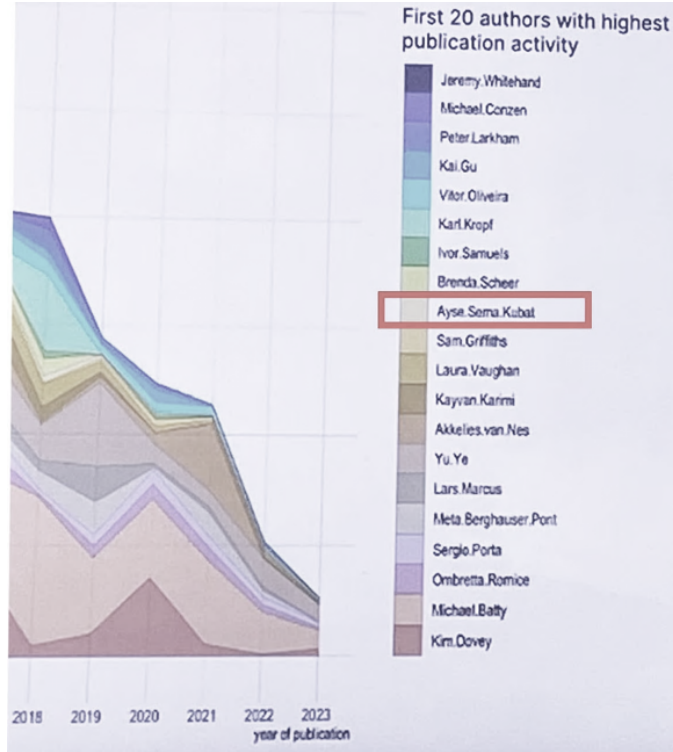
Şekil 2. Michael Conzen (22-23-24 Mart 2016), Marmara Belediyeler Birliğinin katkılarıyla İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde Kent Formu Seminerlerinden

İTÜ'de yürütülen çalışmalar, yalnızca klasik kentsel morfoloji okulları değil, aynı zamanda mekan dizim (space syntax) gibi daha nicel ve analitik yaklaşımlarla kurulan ilişkileri de kapsamıştır. Böylece, bu akademik süreç, kentsel morfolojinin Türkiye'de disiplinlerarası bir araştırma alanı olarak temellenmesine ve sonraki yıllarda gelececek kurumsal ağların altyapısının oluşmasına katkı sağlamıştır.

Türkiye'de Kentsel Morfoloji Çalışmalarının Uluslararasılaşması

Türkiye'de kentsel morfoloji alanının kurumsallaşma sürecinde uluslararası akademik platformlarla kurulan ilişkiler belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle, kentsel form araştırmalarını disiplinler arası bir çerçevede bir araya getiren Uluslararası Kentsel Form Semineri (International Seminar on Urban Form - ISUF) Türkiye'deki araştırmacılar için hem kuramsal hem de yöntemsel açıdan önemli bir referans noktası hâline gelmiştir. Türkiye'den araştırmacıların ISUF sempozyumlarına katılımı niteliksel ve niceliksel olarak 2010'lu yıllardan itibaren ivme kazanmıştır. Özellikle Porto'da 2014 yılında düzenlenen ISUF Sempozyumuna Türkiye'den çok sayıda araştırmacı katılmıştır. Bu süreçte, Türkiye kentlerini konu alan bildiriler; tarihsel merkezlerin dönüşümü, planlama politikalarının mekânsal etkileri ve kentsel formun çok katmanlı yapısı gibi konular üzerinden uluslararası tartışmalara dâhil olmuştur.

ISUF sempozyumları, yalnızca bildirilerin sunulduğu akademik toplantılar olmanın ötesinde, farklı ülkelerden araştırmacıların yöntemlerini, kavramsal yaklaşımlarını ve araştırma sorularını paylaşabildiği etkileşimli ortamlar sunmaktadır. Türkiye’den katılan araştırmacılar açısından bu ortam, kentsel morfolojinin genel kavramları ile yerel bağlamların ilişkilendirilmesinde öğretici olmuştur. Aynı zamanda, Türkiye’de yürütülen çalışmaların uluslararası literatürle ilişkilendirilmesi ve görünürlük kazanması açısından da bu süreç kritik bir rol oynamıştır. Bu uluslararasılaşma ve görünürlük sürecinin güncel bir göstergesi olarak, kentsel morfoloji alanında gerçekleştirilen bibliyometrik analizlerde (Maltseva & Oliveira, 2024), dünya genelinde yayın aktivitesi bakımından en yüksek üretkenlik gösteren ilk 20 araştırmacı arasında bir Türk araştırmacı olarak yer almak ve bu bağlamda Jeremy Whitehand, Michael Conzen, Peter Larkham ve Vitor Oliveira gibi alanın öncü isimleriyle aynı çerçevede değerlendirilmek benim için büyük bir mutluluk kaynağıdır (Şekil 3).

Şekil 3. Maltseva ve Oliveira'nın (2024)³ ISUF 31 sunumundan: Kentsel Morfoloji alanında yayın etkinliği bakımından en fazla yayına sahip ilk 20 araştırmacı.

ISUF çatısı altında farklı ülkelerde oluşturulan yerel ve bölgesel ağların varlığı, Türkiye için benzer bir yapılanmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Böylece, bireysel katılımlarla sınırlı kalan uluslararası etkileşimlerin, daha kolektif ve sürdürülebilir bir yapıya dönüştürülmesi için yeni bir süreç başlatılmıştır. Bu yeni süreç uluslararası tartışmalara düzenli katılımlarla, ortak bir terminoloji oluşturma çabalarıyla ve Türkiye kentlerine özgü sorunların morfolojik bir perspektifle ele alınmasına ağırlık vermesi ile önceki

³ Maltseva, D., & Oliveira, V. (2024, September). Urban morphology in the twenty-first century through the lens of bibliometric analysis [Conference presentation]. 31st International Seminar on Urban Form (ISUF), Mackenzie Presbyterian University, São Paulo, Brazil.

dönem çalışmalarından farklılaşmaktadır. Böylece, Türkiye’de Kentsel Morfolojinin özgün niteliği kavramsallaştırılmış, Türkiye Kentsel Morfoloji Ağ’ının (TNUM) kurumsal varlığı somutlaşmıştır. ISUF ile kurulan ilişkiler yalnızca dışı açılmayı değil, aynı zamanda Türkiye’de kentsel morfoloji alanının iç örgütlenmesini de biçimlendiren bir süreç olarak değerlendirilebilir.

TNUM’un kuruluş sürecinde, ilk olarak Türkiye’de kentsel morfoloji alanında çalışan farklı disiplinlerden akademisyenlerin, araştırmacıların ve lisansüstü öğrencilerin bir araya gelebileceği bir platform oluşturulmuştur. Bu amaçla düzenlenen ilk toplantılar ve çalıştaylar, alanın Türkiye’deki durumunun değerlendirilmesine ve ortak sorunların tanımlanmasına olanak sağlamıştır. Bu süreçte, kentsel morfolojinin Türkiye kentlerini anlamadaki potansiyeli kadar, alanın karşı karşıya olduğu kuramsal ve yöntemsel zorluklar da tartışmaya açılmıştır.

TNUM’un kuruluş aşamasında belirlenen temel hedefler arasında; kentsel morfoloji alanında yürütülen araştırmaların paylaşılmasını sağlamak, ortak terminoloji ve yöntem tartışmalarını teşvik etmek, genç araştırmacılar için destekleyici bir akademik ortam yaratmak ve uluslararası ağlarla ilişkileri kurumsal düzeyde sürdürmek yer almıştır. TNUM, bu yönüyle yalnızca bilimsel etkinlikler düzenleyen bir ağ değil, aynı zamanda Türkiye’de kentsel morfoloji alanının geleceğine dair ortak bir vizyonun şekillendiği bir platform olarak konumlanmıştır. Kuruluş sürecinde atılan bu adımlar, ilerleyen yıllarda düzenlenecek sempozyumlar, konuşma serileri ve ortak yayın girişimleri için bir zemin hazırlamıştır.

Kentsel Morfoloji Sempozyumları

TNUM’un kurumsal kimliğinin güçlenmesinde ve kentsel morfoloji bilgisinin yayılmasında, düzenli olarak gerçekleştirilen Kentsel Morfoloji Sempozyumları temel bir rol üstlenmiştir. Bu sempozyumlar, Türkiye’nin farklı kentlerine ve üniversitelerine yayılan, coğrafi ve kurumsal çeşitliliği önemseyen bilimsel toplantılar biçiminde kurgulanmıştır.

I. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, 2015 yılında Mersin Üniversitesi ev sahipliğinde, Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi bünyesinde gerçekleştirilmiştir. “Temel Yaklaşımlar ve Teknikler” temasıyla düzenlenen bu ilk sempozyum, Türkiye’de kentsel morfoloji alanına yönelik ortak bir akademik zeminin oluşturulması açısından bir başlangıç noktasıdır. Sempozyumda, alanın kuramsal temelleri, yöntemsel araçları ve Türkiye kentlerine uygulanabilirliği kapsamlı biçimde tartışılmıştır.

II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, 2018 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ev sahipliğinde, İstanbul’da düzenlenmiştir. “DeğişKent: Değişen Kent, Mekân ve Biçim” temasıyla gerçekleştirilen bu sempozyumda, kentsel dönüşüm süreçleri, mekânsal süreksizlikler ve formun yeniden üretimi gibi konular ele alınmıştır (Şekil 4).

III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, 2021 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ev sahipliğinde, çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiştir. “Kent Morfolojileri: Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar” temasıyla düzenlenen sempozyum, kentsel morfolojinin disiplinler arası açılımlarının önem kazandığı bir döneme denk gelmiştir. Sempozyumda nicel analiz yöntemleri, farklı ölçeklerdeki mekansal çalışmalar ve yeni veri kaynaklarının morfolojik araştırmalara entegrasyonu öne çıkan tartışma başlıkları arasında yer almıştır.

IV. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, 2023 yılında Konya Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi ev sahipliğinde, Konya’da düzenlenmiştir. “Morfolojinin Evrimi: Geçmişten Geleceğe, Teoriden Pratiğe” temasıyla gerçekleştirilen sempozyum, kentsel morfolojinin tarihsel birikimi ile güncel uygulama alanları arasındaki ilişkileri tartışmaya açmıştır. Anadolu kentlerinde yürütülen morfolojik çalışmaların görünürlük kazanması açısından bu sempozyum önemli bir eşik oluşturmuştur.

Şekil 4. II. Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu’nun İTÜ’de Taşköprü kampüsünde, tertiplenen ikinci TNUM sempozyumu’na katkı sağlayan değerli ekip arkadaşlarımız Prof Cânâ Bilsel, Prof Tolga Ünlü, Prof Mehmet Topçu, Doç Tülin Ünlü, Doç. Eren Kürkçüoğlu, Dr. Mert Akay, Dr. Ezgi Küçük, İrem Kurtuluş ve Kahraman Eskidemir ile birlikte....

V. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ev sahipliğinde, 2025 yılında, Trabzon’da gerçekleştirilmiştir. “Organizma’dan Habitat’a: Süreklilik-Süreksizlik, Yıkım-Yapım, Kopuş-İşgal” temasıyla düzenlenen sempozyum, hem TNUM’un kuruluşunun onuncu yılına denk gelmesi hem de tematik kapsamının genişliği açısından özel bir anlam taşımaktadır. Sempozyumda, kentsel morfolojinin afetler, iklim krizi, yapay zekâ destekli tasarım yaklaşımlarını kapsamlı biçimde ele alınmıştır.

Bu sempozyumlar dizisi, kentsel morfoloji alanının Türkiye’de akademik bir bilgi alanı olmasının ötesinde, farklı kurumlara yayılan, süreklilik gösteren, gelişmekte olan bir araştırma ve tartışma alanı hâline geldiğini ortaya koymaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumları (2015–2025)

Sempozyum	Yıl	Ev Sahibi Kurum	Şehir	Ana Tema
I. Kentsel Morfoloji Sempozyumu	2015	Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi	Mersin	<i>Temel Yaklaşımlar ve Teknikler</i>
II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu	2018	İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi	İstanbul	<i>Değişken Kent: Değişen Kent, Mekân ve Biçim</i>
III. Kentsel Morfoloji Sempozyumu	2021	Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi	Ankara	<i>Kent Morfolojileri: Kentsel Form Araştırmalarında Çok Boyutlu Yaklaşımlar</i>
IV. Kentsel Morfoloji Sempozyumu	2023	Konya Teknik Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi	Konya	<i>Morfolojinin Evrimi: Geçmişten Geleceğe, Teoriden Pratiğe</i>
V. Kentsel Morfoloji Sempozyumu	2025	Karadeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi	Teknik Trabzon	<i>Organizma'dan Habitat'a: Süreklilik-Süreksizlik, Yıkım-Yapım, Kopuş-İşgal</i>

Kentsel Morfoloji Konuşmaları

Türkiye Kentsel Morfoloji Ağının belirli aralıklarla düzenlenen sempozyumlar halinde çok faydalı olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte oldukça genç ve dinamik bir grup oluşturan kentsel morfoloji araştırmacıları daha çok bir araya gelme ve tartışma ihtiyacı duymaktadır. Bu amaçla kurgulanan Kentsel Morfoloji Konuşmaları, Türkiye’de kentsel morfoloji alanında yürütülen çalışmaların daha geniş bir akademik çevreyle paylaşılmasını ve tartışılmasını hedefleyen düzenli bir etkinlik dizisi olarak değerlendirilebilir. 2022 yılında birincisi düzenlenen çevrimiçi konuşmaların 2025 yılında on beşincisi gerçekleştirilmiştir (Şekil 5). Böylece yaklaşık üç ayda bir kentsel morfoloji araştırmacıları bir araya gelme imkanı bulmaktadır.

Kentsel Morfoloji Konuşmalarının önemli katkılarından biri, kentsel morfolojinin Türkiye’de farklı disiplinlerle kurduğu ilişkileri görünür kılmasıdır. Şehir ve bölge planlama ile mimarlık alanındaki morfoloji bilgisine, coğrafya, tarih, arkeoloji, gibi alanlardan gelen katkılar, kentsel formun çok boyutlu yapısının daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Böylece kentsel morfoloji, belirli bir disiplinin sınırları içinde kalan bir araştırma alanı olmaktan çıkarak, disiplinler arası bir buluşma noktası olarak konumlanmıştır.

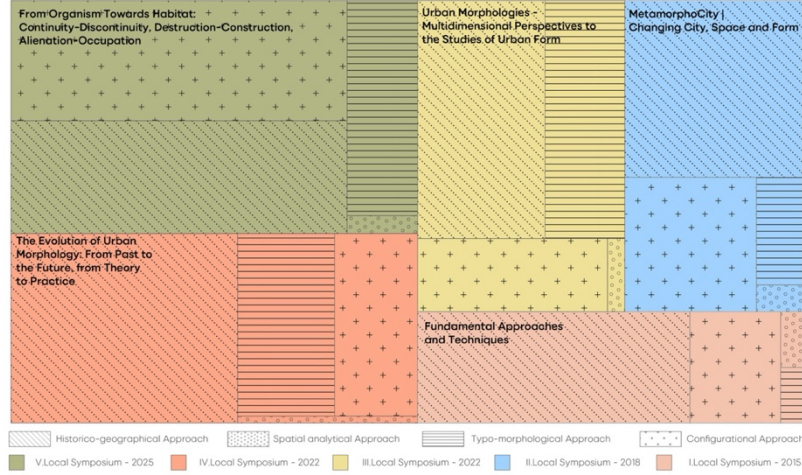

Şekil 5. Kentsel Morfoloji Konuşmaları

Kentsel Morfoloji Konuşmaları'nın bir diğer önemli işlevi, genç araştırmacıların ve lisansüstü öğrencilerin çalışmalarını sunabilecekleri, geri bildirim alabilecekleri ve akademik ağlara dâhil olabilecekleri bir ortam yaratmasıdır. Bu süreç, alanın geleceği açısından önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de kentsel morfoloji alanının sürdürülebilirliği, yalnızca mevcut akademik birikimin korunmasına değil, aynı zamanda yeni kuşak araştırmacıların bu birikimi devralarak geliştirmesine bağlıdır. Bu bağlamda Kentsel Morfoloji Konuşmaları, TNUM'un faaliyetleri içinde alanın Türkiye genelinde yaygınlaşmasını, farklı kentlerde yürütülen çalışmaların görünürlük kazanmasını ve akademik etkileşimin süreklilik kazanmasını sağlayan stratejik bir bileşen olarak öne çıkmaktadır.

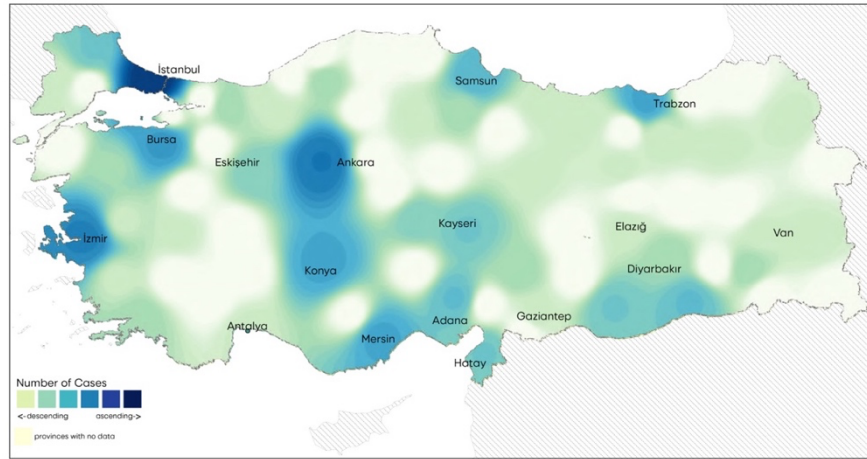
Kentsel Morfolojide Gündem: Yeni Yöntemler ve Yeni Temalar

Son yıllarda kentsel morfoloji alanında gözlemlenen belirgin dönüşümlerden biri, araştırma yöntemlerinin çeşitlenmesi ve nicel yaklaşımların yaygınlık kazanmasıdır. Tarihsel-coğrafya temelli nitel analizler, kentsel morfolojinin kurucu bileşenleri olmayı sürdürmekle birlikte; büyük verinin, coğrafi bilgi sistemlerinin ve hesaplamalı yöntemlerin yaygınlaşması ile, alanın metodolojik çerçevesi önemli ölçüde gelişmiştir. Türkiye'de yürütülen kentsel morfoloji çalışmalarında da bu eğilimlere paralel sürmektedir. Parsel ölçeğinden kent bütünü ölçeğine kadar farklı kentlerde ve düzeylerde gerçekleştirilen analizlerde, mekânsal istatistikler, ağ analizleri ve uzaktan algılama verileri yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır (Şekil 6-7-8). Bu yöntemler, özellikle hızlı dönüşüm geçiren kentlerde morfolojik değişimlerin zamansal ve mekânsal örüntülerini ortaya koyma açısından önemli avantajlar sunmaktadır.

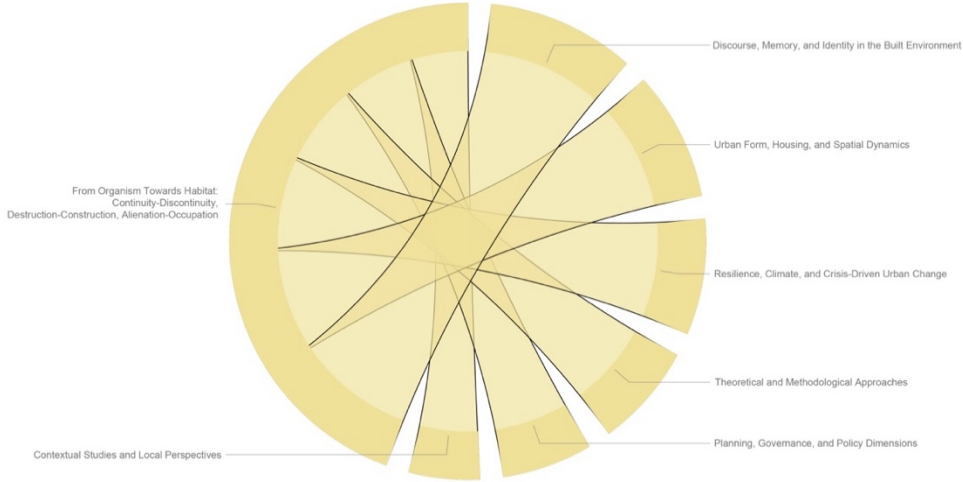

Şekil 6. Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı, Kentsel Morfoloji Sempozyumlarında (2015-2025) sunulan bildirilerin morfolojik yaklaşımlar bağlamında analizi.

Bu metodolojik çeşitlenmenin bir diğer boyutunu, yapay zekâ ve makine öğrenmesi temelli yaklaşımlar oluşturmaktadır. Kentsel doku sınıflandırmaları, arazi kullanım değişimlerinin otomatik tespiti ve morfolojik örüntülerin büyük veri setleri üzerinden analiz edilmesi gibi uygulamalar, kentsel morfoloji alanında yeni araştırma sorularının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Türkiye’de henüz sınırlı sayıda örnekle temsil edilse de bu tür yaklaşımların önümüzdeki dönemde daha yaygın hâle gelmesi beklenmektedir. Yeni yöntemlerin yanı sıra, kentsel morfolojinin ele aldığı temalar da önemli ölçüde çeşitlenmiştir (Şekil 7). Afetler, iklim değişikliği, kentsel dayanıklılık ve çevresel sürdürülebilirlik gibi konular, son yıllarda kentsel form tartışmalarına dahil olmuştur. Türkiye gibi deprem riski yüksek, iklim etkilerine açık bir coğrafyada, kentsel morfolojinin bu temalarla kurduğu ilişki önem taşımaktadır. Önümüzdeki dönemde morfolojik analizler, kentsel dokunun kırılganlıklarını ve direnç noktalarını görünür kılarak, planlama ve tasarım süreçlerine katkı sunabilecek güçlü bir araç olarak değerlendirilmelidir.

Şekil 7. Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı, Kentsel Morfoloji Sempozyumlarında (2015-2025) sunulan bildirelere konu olan kentler.

Şekil 8. Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı, Kentsel Morfoloji Sempozyumlarında (2015-2025) sunulan bildirilerin konular/temalar bağlamında analizi.

SON SÖZ:

Bu uzun yolculuğa geriye dönüp baktığımda, kentsel morfolojinin Türkiye’de gelişen bir araştırma alanı olmasının tesadüf olmadığını bugün daha net görüyorum. Katmanlı bir coğrafyada yer alan kentlerimiz hızla dönüşürken (dönüşürülürken) mekânsal süreklilikleri ve kopuşları okuyabilen bir bakışa her zamankinden daha fazla gereksinim duyuyoruz. Kentsel morfoloji, geçmişi anlama çabası üzerinden, planlama, tasarım ve koruma kararlarını daha isabetli kılacak güçlü bir düşünme ve analiz çerçevesi sunmaktadır.

Bugün Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı’nın sağladığı ortak zeminin, farklı disiplinleri bir araya getirerek ülkemizde kalıcı bir akademik birikime dönüşmeye başladığını görmek, büyük bir mutluluk ve umut kaynağıdır. Sahadan beslenen; yerelin özgünlüğünü uluslararası literatürle buluşturan çalışmaların, kentsel morfolojinin Türkiye’deki geleceğini belirleyeceğine inanıyorum.

TNUM’un kuruluşu sonrasında tertiplenen sempozyumların onuncu yılında bir araya geldiğimiz Trabzon’daki toplantımız şunu göstermiştir ki, bu birikimi sahiplenmek kadar yeni yöntemlerle alanı daha da genişletmek de hepimizin ortak sorumluluğudur. Bu metnin, birlikte ürettiğimiz bu akademik ortam için bir teşekkür notu ve geleceğe bırakılan bir kayıt olarak okunmasını isterim.

Beni bu yolculuğumda yalnız bırakmayan İTÜ’de derslerime veya konferanslarıma katılarak katkıda bulunan, ortak yayınlar yapan, veya yapamayan tüm öğrencilerime teşekkürü ayrıca borç biliyorum.

KAYNAKÇA

Kubat, A. S. (1985). “Türkiye’de Şehirleşme Sürecinde Şehir Merkezi ve Merkezi İş Alanlarının Gelişmesine Yönelik Bir Araştırma: Bir Plan Bölge İçinde Örnekleme” (A Study on the Development of City Centers and Central Business Districts of Turkey during Urbanization Process: The Case of Southern Anatolia). Istanbul Technical University Press, ITU, İstanbul, Türkiye. Doktora Tezi.

- Kubat, A. S. (1990). "The Projection of Land-Use Pattern in CBD of Istanbul: A Case Study of Beyoglu". 30th RSA European Congress - Conference Abstracts, Istanbul, Türkiye.
- Kubat, A. S. (1997). "Morphological Characteristics of Anatolian Fortified Towns". Environment & Planning B: Planning & Design, Vol. 24, pp. 95-123, published by Pion Limited, UK.
- Kubat, A. S. (1998). "Space Syntax: Anadolu Kale Şehirleri Örneği". In Prof. Dr. Ayten Çetiner'e Armağan Kitabı, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, pp. 110-127, İstanbul.
- Kubat, A. S. (1999). "Morphological History of Istanbul". Urban Morphology - Journal of the International Seminar on Urban Form (ISUF), Vol. 3(1), pp. 28-41, Design and Print Unit, University of Central England, Birmingham, UK.
- Kubat, A. S., Yasushi, A., & Istek, C. (1999). "Characterisation of the Street Networks in the Turkish-Islamic Urban Form". In Beyond the Border: A New Framework for Understanding the Dynamism of Muslim Societies - Congress Proceedings Book, Kyoto, Japan.
- Kubat, A. S., Yasushi, A., & Istek, C. (2001). "Characterisation of the Street Networks in the Traditional Turkish Urban Form". Environment & Planning B: Planning & Design, Vol. 28, Issue 5, pp. 777-795, Pion Limited, UK.
- Kubat, A. S., Asami, Y., Iida, S., & Kitagawa, K. (2002). "Adapting the Third-Dimension on Space Syntax". Environment & Planning B: Planning & Design, accepted for publication, Pion Limited, UK.
- Kubat, A. S., Asami, Y., & Istek, C. (2004). "Application of GIS to Network Analysis: Characterization of Traditional Turkish Urban Street Networks". In Okabe, A. (Ed.), Islamic Area Studies with Geographical Information Systems - New Horizons in Islamic Studies, pp. 187-207, printed by Routledge Curzon, NY & London.
- ("Islamic Area Studies with GIS" is awarded by "World Prize for the Book of the Year of the Islamic Republic of Iran" in 2006).
- Kubat, A. S., Asami, Y., Kitagawa, K., & Iida, S. (2004). "A Three-Dimensional Analysis of the Street Network in Istanbul: An Extension of Space Syntax Using GIS". In Okabe, A. (Ed.), Islamic Area Studies with Geographical Information Systems - New Horizons in Islamic Studies, pp. 207-221, printed by Routledge Curzon, NY & London.
- ("Islamic Area Studies with GIS" is awarded by "World Prize for the Book of the Year of the Islamic Republic of Iran" in 2006).
- Kubat, A. S., Eyuboglu, E., & Ertekin, O. (2007, June). "A New Urban Planning Approach for the Regeneration of a Historical Area within Istanbul's Central Business District". Journal of Urban Design, Vol. 12, No. 2, pp. 321-339, Taylor & Francis, UK.
- Kubat, A. S., & Özer, O. (2007, July). "Future Ordinary Situation in Galata - The Foreseen Effects of the Golden Horn Cultural Valley Project". ARI Journal, Istanbul Technical University Press, Istanbul, Türkiye.
- Kubat, A. S., Ertekin, O., & İnce Güney, Y. (2007, June). Proceedings Book, 6th International Space Syntax Symposium. TÜBİTAK & Istanbul Technical University, Faculty of Architecture, Cenkler, İstanbul, Türkiye. (ISBN: 978975561304-8 (v.1), ISBN: 978975561305-5 (v.2)).
- Kubat, A. S., Yasushi, A., & Ertekin, O. (2008). "Ordinary and Emergency Measures for Sustainable Urban Regeneration". International ARI Journal of ITU, Vol. 55, No. 1, ITU Publications, İstanbul, Türkiye. (ISBN 1434-5641 printed version; ISBN 1434-565X electronic version).
- Kubat, A. S. (2010, April). "Study of Urban Form in Turkey". Urban Morphology: Journal of the International Seminar on Urban Form, Vol. 14, No. 1, pp. 31-48, UK (TÜBİTAK).
- Kubat, A. S. (2014). Space Syntax: A Special Issue for International A/Z ITU Journal of Faculty of Architecture. Vol. 11, No. 2, İstanbul, Türkiye (ISSN: 1302-8324).
- Kubat, A. S., Güney, Y., & Özer, O. (2014). "Historic City Centers under Threat: The Case of Sharjah, UAE". A/Z ITU Journal of Faculty of Architecture, Vol. 11, No. 2, pp. 131-151, İstanbul, Türkiye (ISSN: 1302-8324).

- Özer, O., & Kubat, A. S. (2014). "Walkability: Perceived and Measured Qualities in Action". A/Z ITU Journal of Faculty of Architecture, Vol. 11, No. 2, pp. 101-117, Istanbul, Türkiye (ISSN: 1302-8324).
- Kevseroğlu, Ö., & Kubat, A. S. (2015). "The Evaluation of the Integration of Industrial Heritage Areas to Urban Landscape: The Case of Sümerbank Kayseri Cotton Factory". A/Z ITU Journal of Faculty of Architecture, Vol. 12, No. 1, pp. 31-36, Istanbul, Türkiye (ISSN: 1302-8324).
- Hazar, D., & Kubat, A. S. (2015). "Fringe Belts in the Process of Urban Planning and Design". A/Z ITU Journal of Faculty of Architecture, Vol. 12, No. 1, pp. 53-65, Istanbul, Türkiye (ISSN: 1302-8324).
- Özer, O., & Kubat, A. S. (2015). "Measuring Walkability in Istanbul's Galata Region". A/Z ITU Journal of Faculty of Architecture, Vol. 12, No. 1, pp. 15-29, Istanbul, Türkiye (ISSN: 1302-8324).
- Ekinoğlu, H., Kubat, A. S., & Plunz, R. (2017). "Modelling Spatial Wholeness in Cities Using Information Entropy Theory". A/Z ITU Journal of Faculty of Architecture (Dossier), Istanbul, Türkiye (ISSN: 1302-8324).
- Ekinoğlu, H., & Kubat, A. S. (2017). "Analytical Measuring and Visualization of Spatio-Temporal Change in Built Environments: Beyazıt Square as a Case Area from İstanbul". Journal of Planning, 2017, Vol. 27, No. 3.
- Karaulan, D. S., & Kubat, A. S. (2018). "Analysing Fringe Belt Phenomenon in the Historico-Geographical Concept of Milan". ICONARP (International Journal of Architecture & Planning), Vol. 6, Issue 2, pp. 304-334.
- Kubat, A. S. (2019). "Exploring the Fringe-Belt Phenomenon in a Multi-Nuclear City: The Case of Istanbul". ICONARP (International Journal of Architecture & Planning), Vol. 7, Special Issue, pp. 95-134, DOI: 10.15320 /E-ISSN: 2147-9380, <http://iconarp.selcuk.edu.tr/iconarp>
- Küçük Çalışkan, E., & Kubat, A. S. (2022). "Tracking Morphological Agencies in the Alienated Fringe Belt Plots of Istanbul". ICONARP International Journal of Architecture and Planning, Vol. 10, No. 2, pp. 711-734. <https://doi.org/10.15320/ICONARP.2022.222>
- International Seminar on Urban Form (ISUF). (Çeşitli yıllar). ISUF uluslararası sempozyumları bildiri kitapları ve web yayınları. <https://www.urbanform.org>
- Space Syntax Symposium. (Çeşitli yıllar). Space Syntax sempozyumları bildiri kitapları ve web yayınları. <https://www.spacesyntax.net>
- Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı (TNUM). (2015-2023). I., II., III. ve IV. Kentsel Morfoloji Sempozyumları bildiri kitapları. Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı.